

СТЫЛІСТЫКА (лац. *stilus* ‘завостраная палачка для пісьма’) – раздзел мовазнаўства, які даследуе ўжыванне слоў, словазлучэнняў і сказаў паводле іх адпаведнасці зместу і мэце выказвання.

Пачатак стылістыкі звязаны з антычнай рыторыкай – навукай аб прамоўніцкім майстэрстве, росквіт якога прыпадае на канец V – пачатак IV ст. да нашай эры, калі актыўна развіваліся дэмакратычныя асновы Старажытнай Грэцыі і Рыма. Так, у Афінх кожны жыхар павінен быў умець адстойваць свае інтарэсы на судовых працэсах. А для гэтага патрабавалася адпаведнае прамоўніцкае маўленне. Таму ўзніклі школы араатарскага майстэрства, дзе вучылі авалоданню лагічна, доказна і красамоўна выказваць свае думкі.

Станаўленне беларускай стылістыкі таксама звязана з рыторыкай. Культурна-асветніцкая дзейнасць Францыска Скарыны і яго паслядоўнікаў Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага, Мялеція Смятрыцкага аказала значны ўплыў на развіццё беларускай функцыянальнай стылістыкі. Гэта найперш праяўляецца ў тым, што асветнікі XVI – XVII стст. набліжались біблейскія кнігі да простага чалавека, ужываючы пры перакладзе элементы жывой беларускай мовы.

Сваё тэрміналагічнае прызнанне стылістыка атрымала ў пачатку XIX ст., калі з’явіліся даследаванні спецыфікі творчай манеры пісьменніка. Развіццё стылістыкі як лінгвістычнай дысцыпліны распачалося з прац Ш.Балі (1909 г.) і прадстаўнікоў Пражскага лінгвістычнага гуртка В.Матэзіуса, Б.Гаўранека, Я.Мукаржоўскага, П.Троста і інш. Распрацоўцы фундаментальных пытанняў стылістыкі ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве прысвяцілі шматлікія даследаванні В.У. Вінаградаў.

У пачатку XX ст. пашыраецца беларускае кнігадрукаванне, а таму навуковыя даследаванні па беларускай мове набываюць асабліва важнае значэнне. Першыя працы па асноўных пытаннях беларускай стылістыкі з’явіліся ў 20 – 30-я гады XX ст., у многім дзякуючы тагачасным пісьменнікам. Яны разглядалі актуальныя праблемы мастацкага і публіцыстычнага слова, а таксама індывідуальна-аўтарскага стылю. Навуковае вывучэнне стылістыкі ў беларускай філалогіі распачалося ў 50 – 60-я гады XX ст. і арыентавалася пераважна на культурна-моўны аспект. Пазней, ужо ў 70 – 80-я гады, увагу даследчыкаў прыцягваюць пытанні функцыянальнай дыферэнцыяцыі сродкаў беларускай мовы, асаблівасцей мовы мастацкага стылю, сэнсавай і стылістычнай трансфармацыі слова ў кантэксце. Грунтоўнымі стылістычнымі назіраннямі вызначаюцца працы Ф.М. Янкоўскага, У.В. Анічэнкі, М.Г. Булахавы, А.Я. Баханькова, І.Я. Лепшава, А.Я. Міхневіча, А.І. Наркевіча, Л.М. Шакуна, В.П. Краснея, Н.В. Гаўрош, Т.М. Трыпуцінай і многіх іншых беларускіх лінгвістаў. Падрабязнаму разгляду стылістычнай сістэмы беларускай мовы прысвяцілі свае даследаванні М.Я. Цікоцкі, А.К. Юрэвіч, А.А. Каўрус, В.І. Іўчанкаў, П.П. Жаўняровіч, Ф.С. Шумчык, А.М. Багамолава, Г.К. Семянькова. Яны аналізуюць спецыфіку функцыянальных стыляў беларускай мовы,

стылістычныя асаблівасці ўжывання лексічных, марфалагічных і сінтаксічных сродкаў.

У сучаснай стылістыцы вылучаюцца чатыры асноўныя напрамкі – стылістыка моўных рэсурсаў (структурная, аналітычная, практычная, традыцыйная), функцыянальная стылістыка, стылістыка мовы мастацкай літаратуры і стылістыка тэксту. Першыя навуковыя назіранні па стылістыцы моўных рэсурсаў з’явіліся ў XVII ст., а ў XIX – XX стст. ствараюцца дапаможнікі, якія падрабязна апісваюць семантыка-функцыянальную адметнасць моўных адзінак. Функцыянальная стылістыка як навуковая дысцыпліна аформілася ў 50 – 60-я гады XX ст. Гэта важныя накірунак стылістыкі, які даследуе заканамернасці функцыянавання мовы ў розных сферах дзейнасці. Ён арыентуецца на вывучэнне функцыянальных стыляў, падстыляў і жанраў, іх спецыфікі, маўленчай сістэмнасці, стылёвых нормаў з улікам экстралінгвістычных фактараў. Стылістыка мастацкай літаратуры даследуе праблемы мовы мастацкага твора і стыля пісьменніка. Гэтыя праблемы абпіраюцца на паняцце індывідуальнага стылю і абумоўлены ім. У 70-я гады XX ст. з’явіўся новы напрамак – стылістыка тэксту, які вельмі актыўна развіваецца зараз. Стылістыка тэксту вывучае структурна-стылістычныя магчымасці твораў, кампазіцыйна-стылістычныя тыпы і формы, канструктыўныя прыёмы і функцыянаванне моўных сродкаў. У апошні час пашыраецца ўвага лінгвістаў да дыскурснага аналізу, які дазваляе ўбачыць тэкст у камунікатыўным дзеянні, як працэс, звязаны з іншымі функцыянальнымі катэгорыямі. Прычым калі ў сярэдзіне XX ст. даследаванні дыскурсу праводзіліся на мяжы граматыкі, стылістыкі і паэтыкі, то цяпер лінгвістаў цікавіць і сацыяльны кантэкст мовы. Лінгвістычны аналіз становіцца часткай філасофіі і псіхалогіі.

У лінгвістычнай навуцы вылучаюць і напрамкі, якія разглядаюць стыль у больш вузкім асяродку, – гістарычную стылістыку, супастаўляльную стылістыку, стылістыку кадавання, стылістыку дэкадавання, экспрэсіўную стылістыку. Гістарычная (дыяхранічная) стылістыка вывучае развіццё стылістычных сродкаў літаратурнай мовы і яе стылістычных разнавіднасцей: фарміраванне функцыянальных стыляў у сувязі з гісторыяй літаратурнай мовы; узаемадзеянне функцыянальных стыляў, іх роля ў літаратурнай мове на розных этапах яе развіцця, узбагачэнне літаратурнай мовы за кошт функцыянальна-стылёвых разнавіднасцей. Прадметам даследавання супастаўляльнай стылістыкі з’яўляюцца стылістычныя сістэмы дзвюх-трох моў, іх адрозненні і магчымае падабенства. Для стылістыкі дэкадавання важнымі выступаюць фактары, якія вызначаюць уздзеянне тэксту на чытача. Галоўная задача гэтага стылістычнага напрамку – вывучэнне кодаў і алгарытмаў дэкадавання. Пры дэкадаванні тэксту чытачом губляецца некаторая частка інфармацыі. Пазбегнуць гэтага дазваляюць прыёмы вылучэння пэўных сэнсавых сегментаў, важных для аўтара. Да такіх прыёмаў адносяцца канвергенцыя, эфект падманутага чакання і счাপленне. У межах стылістыкі кадавання даследуецца мэтанакіраваная праца пісьменніка над мовай твораў. Спецыфічным метадам аналізу тэксту ў стылістыцы кадавання

з'яўляецца статыстычны, які ўстанаўлівае залежнасць манеры маўлення ад асобы пісьменніка. Экспрэсіўная стылістыка – напрамак лінгвастылістыкі, які даследуе экспрэсіўныя сродкі моўнай сістэмы і заканамернасці іх выкарыстання. Аснова гэтага напрамку закладзена ў працах Ш.Балі, які зазначаў, што стылістыка вывучае экспрэсіўныя факты моўнай сістэмы з пункту гледжання іх эмацыянальнага зместу, гэта значыць выражэнне ў маўленні пачуццяў і ўздзеянне на іх маўленчых фактаў.

Такая разнастайнасць напрамкаў і аспектаў сведчыць, што стылістыка – навука са складаным аб'ектам даследавання і дастаткова доўгай гісторыяй развіцця.

Т.Я.Старасценка

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ